

УДК 141.72

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.26>

ЕКСПЛІКАЦІЯ ҐЕНДЕРНИХ КОНФЛІКТІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РІВНЯ РОЗГОРТАННЯ

Зоя Шевченко

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин історії та філософії,
кафедра філософії, соціальних та політичних наук
бульвар Шевченка, 81, 18000, м. Черкаси, Україна*

Стаття присвячена експлікації ґендерних (ґендерно-рольових або статеворольових) конфліктів в залежності від рівня їх розгортання.

Друга хвиля фемінізму, поширення мережі жіночих студій та ґендерних досліджень, включення у науковий обіг та соціокультурну практику таких понять, як «ґендер», «сексизм», «андроґінія» тощо призводять не тільки до переоцінки ґендерних ролей, але й до розуміння необхідності вивчення і подолання ґендерно-рольової напруги та конфліктів.

Ґендерний конфлікт у запропонованій до розгляду статті визначається як зіткнення між нормативними уявленнями про риси жіночої та чоловічої особистості, про особливості поведінки чоловіків і жінок та неспроможністю або небажанням особистості відповідати цим уявленням та вимогам. В основі ґендерно-рольового конфлікту завжди лежать розбіжності між дійсним «Я» та ідеальним конструктором «Я», що культурно пов'язана з ґендерною ознакою. Такий конфлікт може бути спрямований на «Я» або може бути спроектований на інших, його можна ідентифікувати на свідомому чи несвідомому рівнях, і можна продемонструвати когнітивно, поведінково чи афективно. Кінцевим результатом ґендерного конфлікту є обмеження здатності людини до актуалізації свого власного людського потенціалу або обмеження можливостей інших.

Будь-який ґендерний конфлікт базується на явищі статевої диференціації та ієрархічності статусів чоловіків і жінок у сучасних суспільствах. Ґендерний статус – це один з базових елементів ґендерної структури суспільства поряд із ґендерною роллю, ґендерними відносинами, ґендером як соціальним інститутом та ін. Якщо стат, як аскриптивний соціальний статус, відображає наявність у людини морфофункціональних особливостей організму, включаючи її репродуктивні особливості й властивості, та відбиває на загальносуспільному рівні демографічну ситуацію конкретного соціального середовища, то ґендерний статус виражає соціально обумовлену (історичну, політичну, культурну, релігійну, економічну) специфіку включення людини у соціальний простір в залежності від її статевої приналежності, ґендерної ідентичності, ґендерної самопрезентації, сексуальної орієнтації тощо.

За рівнем системи, де розгортаються ґендерні конфлікти, останні можна поділити на: внутрішньоособистісні, міжособистісні, міжгрупові, конфлікти між особистістю та групою, соціетальні.

Ключові слова: ґендер, ґендерні дослідження, ґендерний конфлікт, ґендерна ідентичність, фемінізм, рівні розгортання ґендерних конфліктів.

Дослідження ґендерних конфліктів у теоретичній площині та їх діагностика на практиці є одним з найактуальніших напрямів сучасної конфліктології. Однак, якщо для вітчизняного наукового дискурсу означена проблематика є відносно новою, то для країн західної Європи та США актуалізація вивчення ґендерних конфліктів та напруги припадає на 70-ті роки минулого століття. Друга хвиля фемінізму, поширення мережі жіночих студій та ґендерних досліджень, включення у науковий обіг та соціальну практику таких понять,

як «гендер», «сексизм», «андрогінія» тощо призводять не тільки до переоцінки гендерних ролей, але й до розуміння необхідності вивчення і подолання гендерно-рольової напруги та конфліктів [13, с. 204-205; 12, с. 6].

Гендерний конфлікт (гендерно-рольовий або статево-рольовий конфлікт) можна визначити як протиріччя (зіткнення) між нормативними уявленнями про риси жіночої та чоловічої особистості, про особливості поведінки чоловіків і жінок та неспроможністю або небажанням особистості відповідати цим уявленням та вимогам.

В основі гендерно-рольового конфлікту лежать розбіжності між реальним «Я» та ідеальною само-концепцією, що культурно пов'язана з гендерною ознакою [13, с. 204]. Такий конфлікт може бути спрямований на «Я» або може бути спроектований на інших, його можна ідентифікувати на свідомому чи несвідомому рівнях, і можна продемонструвати когнітивно, поведінково чи афективно [17].

Саме тому гендерно-рольовий конфлікт – це завжди психологічний стан, при якому гендерні ролі мають негативні наслідки або негативний вплив на людину чи інших людей. Кінцевим результатом цього конфлікту є обмеження здатності людини до актуалізації свого власного людського потенціалу або обмеження чужого потенціалу [13, с. 203].

Гендерно-рольовий конфлікт часто супроводжується гендерно-рольовою напругою – надмірною психічною або фізичною напруженістю, спричиненою гендерним конфліктом та наслідками фемінних, маскулічних або андрогінних ролей [13, с. 203].

Будь-який гендерний конфлікт базується на явищі статево-рольової диференціації та ієрархічності статусів чоловіків і жінок, що існують у сучасних суспільствах. Гендерний статус – це один з основних елементів гендерної структури суспільства поряд із гендерною роллю, гендерними відносинами, гендером як соціальним інститутом та ін. Якщо статі, як аскриптивний соціальний статус, відображає наявність у людини морфофункціональних особливостей організму, включаючи її репродуктивні особливості й властивості, та відбиває на загальносуспільному рівні демографічну ситуацію конкретного соціального середовища, то гендерний статус виражає соціально обумовлену (історичну, політичну, культурну, релігійну, економічну) специфіку включення людини у соціальний простір в залежності від її статевої приналежності, гендерної ідентичності, гендерної самопрезентації, сексуальної орієнтації тощо [4, с. 44-45].

За рівнем системи, де розгортаються гендерні конфлікти, останні можна поділити на: внутрішньоособистісні, міжособистісні, міжгрупові, конфлікти між особистістю та групою, соціальні.

Внутрішньоособистісний гендерний конфлікт – це стан, який, як правило, супроводжується нервовою напругою, та виникає, коли індивіду важко підтримувати стандарти традиційної гендерної ролі, або він змушений проявляти поведінку, що характерна для протилежної гендерної ролі.

Внутрішньоособистісний гендерний конфлікт може носити як конструктивний, так і деструктивний характер. Наприклад, гендерна ресоціалізація (руйнування раніше прийнятої системи гендерних цінностей та засвоєння нової) у відповідності до вимог сучасних реалій є невід'ємною частиною всебічного розвитку особистості. Проте тиск гендерних стереотипів та застарілих традиційних соціокультурних норм можуть змушувати особистість дотримуватись не властивих для неї зразків гендерної поведінки, демонструвати підтримку патріархатної системи цінностей, табувати гендерні ролі за ознакою статі тощо. Наприклад, трансгендерні люди через побоювання аутингу (від англ. «outing» – вихід – розголошення інформації про сексуальну орієнтацію або гендерну ідентичність іншої людини без її згоди. Важливо знати, що аутинг може призвести до тяжких наслідків. Наприклад,

людина, про яку розголошується її особиста інформація, може втратити роботу, житло, сім'ю і друзів, а також піддатися загрозі життю і здоров'я [1]), у більшості випадків, змушені проживати не своє власне життя.

Внутрішньоособистісний гендерний конфлікт – це суто психологічне явище обмежене внутрішнім світом конкретної особистості, що зумовлюється зовнішніми факторами формування та соціалізації особистості (наприклад, вивченням сексизмом). Так, численні зарубіжні дослідження свідчать про те, що чоловіки, які засвоюють жорсткі маскулінні ролі в очікуванні суспільства, відчувають гендерно-рольовий конфлікт між ідеалом суспільства і власною дійсною маскуліністю. Це, на жаль, пов'язано з великою кількістю негативних наслідків: низька самооцінка, більш низька здатність до близькості, обмежена емоційність, тривожність, депресія, сором, агресія [8; 9; 15; 17; 14; 7; 10; 11].

Різновидом внутрішньоособистісного конфлікту є гендерний конфлікт приналежності, який відбувається, коли індивід є членом одночасно кількох соціальних груп, в яких він займає різні статусні позиції та змушений виконувати протилежні гендерні ролі. Наприклад, жінка на керівній посаді має проявляти так звані чоловічі риси характеру та одночасно відповідати традиційним уявленням про ідеальну дружину, мати і господиню. Можна говорити про те, що гендерний конфлікт приналежності – це конфлікт між гендерною та іншими соціальними ідентичностями індивіда, коли вимоги до прототипу гендерної ідентичності заважають виконувати ролі, приписані іншим соціальним ідентичностям [2].

Як ми зазначали раніше [16], сучасна людина може підтримувати доволі складну версію множинної соціальної ідентичності, однак при цьому можливі не лише зміни окремих елементів цієї ідентичності, їхнє додавання або скасування, але й цілком можливе збереження такого складного профілю соціальної ідентичності протягом усього життя людини.

Але, не виключено, що чим складніший профіль соціальної ідентичності, тим з більшою вірогідністю він може призводити до певних соціальних напружень і соціальних конфліктів.

Через загострене негативне переживання внутрішньоособистісний гендерний конфлікт може каталізувати психологічну напругу, в першу чергу, у первинних та малих соціальних групах і провокувати міжособистісні конфлікти.

Міжособистісні гендерні конфлікти – це зіткнення осіб обличчям до обличчя на ґрунті нетерпимості, нетолерантності, а також нерозуміння прояву гендерного різноманіття. Важливо відмітити, що взаємне негативне ставлення суб'єктів один до одного не завжди призводить до конфлікту. Люди можуть відчувати взаємну неприязнь, упереджено ставитись один до одного, але при цьому не конфліктувати. Міжособистісний гендерний конфлікт, як і будь-який міжособистісний конфлікт, передбачає реальне протистояння конфліктуючих сторін. Прикладом міжособистісного гендерного конфлікту можуть бути подружні протиріччя щодо розподілу обов'язків у середині родини, протистояння між батьками та дітьми щодо уявлень про те як має виглядати та чим має займатись «справжній» чоловік або «справжня» жінка, гострі непорозуміння між членами малої соціальної групи, коли один із них здійснив камінг-аут (від англ. «coming out» – вихід – добровільне та свідоме розголошення людиною інформації про власну сексуальну орієнтацію або гендерну ідентичність) тощо.

До міжособистісного гендерного конфлікту, на нашу думку, також можна віднести усі насильницькі практики, в яких жертва чинить активний опір кривднику – наприклад, дискримінацію за ознакою статі чи сексуальною орієнтацією, аб'юз, перспективид, сексистські висловлювання, фізичну розправу тощо.

Як правило, джерелом міжособистісних гендерних конфліктів є гендерні стереотипи щодо певної категорії людей. У такому випадку конфлікт, по суті, розгортається не по відношенню до конкретної особистості, а по відношенню до спрощеного та спотвореного образу опонента [3].

Важливо відмітити, що індивіди, які беруть участь у міжособистісному гендерному конфлікті, можуть відстоювати як власні, так і групові цінності.

Міжгрупові гендерні конфлікти – вид гендерних конфліктів, де у якості конфліктуючих сторін виступають не окремі індивіди, а групи. В основі міжгрупових гендерних конфліктів лежить принцип: «чужі» – «свої». Таке протистояння розгортається із переживання та усвідомлення власної гендерної ідентичності. Адже гендерна ідентичність – це не просто констатація відповідності гендерним шаблонам визначеного соціокультурного середовища, це складний динамічний процес, що передбачає формування гендерної самої, у тому числі, під час комунікації з Іншим, що призводить до усвідомлення власного Я (self), Ми (in-group) та Вони (out-group).

Деперсоніфікація, анонімність індивідів під час міжгрупових гендерних конфліктів збільшує можливість і вірогідність асоціальних проявів, актів агресії відносно Іншого або Інших. Наприклад, сутички між прибічниками традиційних цінностей та представниками ЛГБТ-спільноти.

Гендерні конфлікти між особистістю та групою – джерелом гендерних конфліктів між особистістю та групою, у першу чергу, виступають гендерні відмінності між членами групи. Ключову роль тут відіграє типовість члена групи у межах групи з точки зору його статі (наприклад, жінка-поліцейська у чоловічому колективі або чоловік-вихователь у дитячому садку). Іншими словами, наскільки прототип гендерної ідентичності особи відповідає прототипу ідентичності члена певної соціальної групи з точки зору соціокультурних норм або стереотипних уявлень, настільки меншою буде вірогідність гендерно-рольового конфлікту між особистістю та соціальною групою.

Наприклад, жінка-поліцейська, яка працює у чоловічому колективі, може почувати себе менш цінною в своїй команді через приналежність до своєї статі та відчувати, що їй потрібно проявити себе навіть більше, ніж її колеги-чоловіки, щоб бути однаково цінною. Іншими словами, вона відчуває, що члени її команди вважають, що її гендерна ідентичність вступає в конфлікт з її роботою. Таким чином, відмінність від членів групи за ознакою статі робить гендер більш помітним і збільшує вірогідність того, що інші члени команди будуть розглядати представника протилежної статі крізь призму не його професійних компетенцій, а гендерної ідентичності [18].

Окрім того, гендерні конфлікти між особистістю та групою можуть бути пов'язані із тим, що член групи, який раніше відповідав основним ознакам приналежності до цієї групи, набуває рис Іншого, тобто стає «чужим» у групі.

У більшості випадків членство індивіда у соціальній групі містить латентний конфлікт, що криється у необхідності тримати баланс між індивідуальними прагненнями, бажаннями, цілями, самопроявами та колективними нормами, вимогами і обов'язками. Так, демонстрація рис характеру, манери поведінки або зовнішнього вигляду, що не відповідають уявленням групи про норми фемінності та маскулінності; висловлення власних поглядів, які не відповідають поглядам традиційної більшості; звинувачення у сексуальних домаганнях іншого члена групи; камінг-аут тощо – можуть не тільки маргіналізувати особистість у межах соціальної групи (наприклад, у трудовому колективі), робити її членство менш значним і цінним, але й призводити до відкритого гендерного конфлікту між особистістю та групою.

Соціетальні гендерні конфлікти – конфлікти макрорівня, що розгортаються на рівні цілої соціальної системи або окремих соціальних інститутів та є наслідком дії патріархатних установок. До соціетальних гендерних конфліктів можна віднести і гендерну нерівність в цілому, і фемінізацію бідності, і мовний андроцентризм, і гендерну сліпоту тощо.

На думку американського дослідника гендерно-рольових конфліктів Джима О'Ніла [13, с. 209-210], професійні консультанти та аналітики повинні розуміти та інформувати людей, окремі соціальні групи та спільноти або суспільство в цілому, яким чином гендерні конфлікти обмежують емоційне, міжособистісне, приватне, професійне, фізичне життя особистості.

Дослідник наголошує, що не можна залишати поза увагою запит сучасних реалій на інструктивні матеріали, які пояснюють, яким чином сексизм та соціалізація, заснована на гендерних стереотипах, можуть культивувати гендерну напругу та гендерні конфлікти. Крім того, такий вид інформації має бути включений до програм підготовки фахівців різних спеціальностей як на рівні бакалаврату, так і магістратури.

Разом із цим, сама людина має підвищувати рівень власної свідомості, щоб розуміти та долати страхи власної фемінності або маскулітності [13, с. 209-210].

Звичайно, процес переоцінки гендерних ролей є складним і важким. Більшості громадянськості важко зрозуміти та інтегрувати нові гендерні норми у своє власне життя. Разом із цим зрозуміло, що гендерно-рольові конфлікти є частиною суспільної дискримінації та підтримкою сексизму, вони є гнітючими та руйнівними як для чоловіків, так і для жінок. Саме тому на суспільному рівні потрібно моделювати та заохочувати нові гендерні форми поведінки та пояснювати, що сексизм є формою психопатології [5], яка привносить конфлікти у життя людей [13, с. 209-210]. Гендерна освіта на всіх етапах соціалізації індивіда може змінити переживання власної гендерної ідентичності, а гендерна ідентичність може стати джерелом конструктивної соціальної поведінки [6].

Список використаної літератури

1. Словник гендерних термінів / Укладач Шевченко З. В. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
2. Шевченко З. В. До поняття внутрішньоособистісного гендерного конфлікту. *Гендер. Екологія. Здоров'я* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 22–23 квітня 2021 р.) / ред. кол. : В. А. Капустник, В. М. Лісовий, В. В. М'ясоєдов та ін. Харків : ХНМУ, 2021. С. 145-147.
3. Шевченко З. В. До поняття міжособистісного гендерного конфлікту. *Парадигма вищої освіти в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації*, 18 липня – 28 серпня 2022 року. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 508-510.
4. Шевченко З. В. Гендерний статус як елемент соціальної ієрархії. *Екологія візуальності: стратегії, концепти, проекти. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (8-10 жовтня 2015 року)*. Черкаси, 2015. С. 44-45.
5. Albee G. Prevention of sexism. *Professional Psychology*, 12. 1981. P. 20-28. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/0735-7028.12.1.20>.
6. Boichenko M., Shevchenko Z., Rylova O., Karpenko I., Guzhva A. Conceptual levels of the managing of gender conflicts in the field of education in the framework of sustainable development of society. *SHS Web Conf.*, 141 (2022) 03013. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202214103013>
7. Cole Brian, Baglieri Michael, Ploharz Scott, Brennan Margaret, Ternes Michael, Patterson Tristan & Kuznia Ashley. What's Right With Men? Gender Role Socialization and Men's

- Positive Functioning. *American Journal of Men's Health*, 13. 2018. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/1557988318806074>.
8. Cournoyer R. J. & Mahalik J. R. Cross-sectional study of gender role conflict examining college-aged and middle-aged men. *Journal of Counseling Psychology*, 42. 1995. P. 11–19. DOI:10.1037/0022-0167.42.1.11
 9. Eisler R. M. The relationship between masculine gender role stress and men's health risk: The validation of a construct. In R. F. Levant & W. S. Pollack (Ed.), *A new psychology of men*. New York, NY: Basic Books. 1995. P. 207–225.
 10. Gebhard Kris, Cattaneo Lauren, Tangney June, Hargrove Stephanie & Shor Rachel. Threatened-Masculinity Shame-Related Responses Among Straight Men: Measurement and Relationship to Aggression. *Psychology of Men & Masculinity*. 2018. DOI:10.1037/men0000177.
 11. Gordon Aqualus. Male sexual shame, masculinity, and mental health. *New Male Studies International Journal*, 8. 2018. P. 1-24.
 12. O'Neil J. M. Gender role conflict and strain in men's lives: Implications for psychiatrists, psychologists, and other human-service providers. In K. Solomon & N. B. Levy (Ed.), *Men in transition: Theory and therapy*. New York: Plenum Press. 1982. P. 5-44
 13. O'Neil J. M. Patterns of gender role conflict and strain: Sexism and fear of femininity in men's lives. *The Personnel and Guidance Journal*, 60. 1981. P. 203-210. DOI:10.1002/j.2164-4918.1981.tb00282.x
 14. Pachankis John, Westmaas Johann & Dougherty Lea. The Influence of Sexual Orientation and Masculinity on Young Men's Tobacco Smoking. *Journal of consulting and clinical psychology*, 79. 2011. DOI:142-52. 10.1037/a0022917.
 15. Shepard D. S. A negative state of mind: Patterns of depressive symptoms among men with high gender role conflict. *Psychology of Men & Masculinity*, 3. 2022. P. 3–8. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/1524-9220.3.1.3>
 16. Shevchenko Z. Liquid identity and multiply identity: common and different in today's social identification. *Evropský filozofický a historický diskurz*, 5(4). 2019. P. 130–134.
 17. Thompkins Christine & Rando Robert. Gender role conflict and shame in college men. *Psychology of Men & Masculinity*, 4. 2003. P. 79-81. DOI:10.1037/1524-9220.4.1.79.
 18. Veldman, J., Meeussen, L., Van Laar, C., and Phalet, K. Women (do not) belong here: gender-work identity conflict among female police officers. *Front. Psychol*, 8:130. 2017. DOI: 10.3389/fpsyg.2017.00130

EXPLANATION OF GENDER CONFLICT DEPENDING ON THE LEVEL OF DEVELOPMENT

Zoya Shevchenko

*Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy,
Institute of International Relations, History and Philosophy,
Department of Philosophy, Social and Political Sciences
Shevchenko Boulevard, 81, 18000, Cherkasy, Ukraine*

The article is devoted to the explication of gender (gender-role or sex-role) conflicts depending on the level of their development.

The second wave of feminism, the expansion of the network of women's studies and gender research, the inclusion in scientific circulation and socio-cultural practice of such concepts as «gender», «sexism», «androgyny», etc. lead not only to a reassessment of gender roles, but also to an understanding of the need to study and overcome gender-role tension and conflicts.

Gender conflict in the article proposed for consideration is defined as a clash between normative ideas about the features of female and male personality, about the peculiarities of male and female behavior and the inability or unwillingness of the individual to meet these ideas and requirements. The basis of gender-role conflict is always discrepancies between the actual «I» and the ideal construct of «I», which is culturally associated with gender. Such a conflict can be directed at the «I» or can be projected onto others, it can be identified at conscious or unconscious levels, and can be demonstrated cognitively, behaviorally, or affectively. The end result of gender conflict is the limitation of a person's ability to actualize their own human potential or the limitation of the capabilities of others.

Any gender conflict is based on the phenomenon of gender role differentiation and the hierarchy of the statuses of men and women in modern societies. Gender status is one of the basic elements of the gender structure of society along with gender role, gender relations, gender as a social institution, etc. If sex, as an ascriptive social status, reflects the presence of morphofunctional features of the organism in a person, including its reproductive features and properties, and reflects the demographic situation of a specific social environment at the general social level, then gender status expresses the socially determined (historical, political, cultural, religious, economic) specificity of a person's inclusion in the social space depending on their gender, gender identity, gender self-presentation, sexual orientation, etc.

According to the level of the system where gender conflicts unfold, the latter can be divided into: intrapersonal, interpersonal, intergroup, conflicts between the individual and the group, societal.

Key words: gender, gender studies, gender conflict, gender identity, feminism, levels of gender conflict.